

θέρωση τῶν συναισθημάτων καὶ τὴν καρποφορία νέων εύαισθησιῶν, ποὺ μέχρι τότε καταπιέζονταν ἀπὸ κοινωνικὲς συμβάσεις καὶ προκαταλήψεις. Ὁ ριζοσπαστικὸς Διαφωτισμὸς βρῆκε τὸ ἐνοποιητικό του στοιχεῖο στὸ ὄραμα τοῦ ἀπελευθερωμένου ἀνθρώπου, ποὺ ἐνστερνιζόταν τοὺς συναισθηματικοὺς πόθους καὶ τὶς κοινωνικὲς ἐπιδιώξεις τῆς νέας φιλοσοφίας.

IV

Οἱ πολιτικὲς ἔμπειρίες ποὺ ἀνέμεναν τὸν Ρήγα μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν Βιέννη στὸ Βουκουρέστι, ἵδιαίτερα οἱ ἐπαφές του μὲ ἐκπροσώπους καὶ ὑποστηρικτὲς τῆς ἐπαναστατικῆς Γαλλίας, καθὼς καὶ ἡ ἀνάμειξή του στὴν τοπικὴ πολιτικὴ ζωή, μέσα στὸ κλίμα τῆς ἀναμονῆς ποὺ προκαλοῦσαν ὅσες εἰδήσεις γιὰ τὴν Γαλλικὴ Ἐπανάσταση ἔφταναν ως τὶς ἡγεμονίες ἐκείνη τὴν ἐποχή, δημιούργησαν τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὄποιο συντελέστηκε ἡ μετάβασή του ἀπὸ τὸ ὄραμα τῆς πνευματικῆς καὶ συναισθηματικῆς ἀναμόρφωσης σὲ μιὰ μαχητικὴ πατριωτικὴ ἡθική, ποὺ ἐμελλε τελικὰ νὰ ἔξελιχθεῖ στὴν ἐπαναστατική του πολιτικὴ θεωρία. Οἱ ἵδεες αὐτὲς δὲν ἦταν βέβαια καινούργιες γιὰ τὸν Ρήγα. Οἱ συγκεκαλυμμένες ἀναφορὲς στὴν ἐλευθερία καὶ οἱ συγκρατημένες πατριωτικὲς ἐκκλήσεις ποὺ διατυπώνονται στὰ ἔργα τῆς πρώτης φάσης τοῦ διαφωτιστικοῦ του προγράμματος μετεβλήθησαν τελικὰ σὲ δημόσιες διακηρύξεις ὑπὸ τὴν πίεση

τῶν πολιτικῶν γεγονότων καὶ τῆς πρακτικῆς ἐμπειρίας¹⁵. Μιὰ νέα ἐπίσκεψη στὴ Βιέννη στὰ 1796-1797 ὅριοθέτησε τὴ δεύτερη φάση τοῦ προγράμματος τοῦ Ρήγα. Στὴ φάση αὐτὴ ὁ πολιτικὸς κλασικισμὸς τοῦ Διαφωτισμοῦ τοῦ προσέφερε τὸ πιὸ ἐκφραστικὸ μέσο γιὰ τὴ διάδοση τῶν συμβόλων καὶ τῶν ἀξιῶν τοῦ πατριωτισμοῦ. Ἡ σύνδεση μὲ τὶς λογοτεχνικὲς ἀναζητήσεις τῆς προγενέστερης φάσης εἶναι προφανὴς στὴ συλλογὴ δραματικῆς ποίησης ποὺ δημοσίευσε ὁ Ρήγας ὑπὸ τὸν γενικὸ τίτλο *'Ηθικὸς Τρίπους*.

Τὸ βιβλίο περιλάμβανε στιχουργημένες διασκευὲς τοῦ ἔργου τοῦ Marmontel, *'Η Βοσκοπούλα τῶν "Αλπεων* (*La Bergère des Alpes*), καθὼς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Metastasio, *Tὰ Ὀλύμπια* (*L' Olimpiade*)¹⁶. Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ δημοφιλοῦς ἔργου τοῦ Marmontel ἔδειχνε καθαρὰ ὅτι ἡ ἐμπλοκὴ τοῦ Ρήγα στὴ νέα εὐαίσθησία τῆς ἐποχῆς του, ποὺ εἶχε ἀποτελέσει τὸ κίνητρο καὶ γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ *Σχολείου τῶν ντελικάτων*

15. Γιὰ τὴν περίοδο 1790-1796 στὴ ζωὴ τοῦ Ρήγα, βλ. Βρανούσης, *Ρήγας*, σσ. 35-48, μὲ λεπτομέρειες γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὴν ἐπαναστατικὴ Γαλλία.

16. Ρήγας Βελεστινῆς, μτφρ., *'Ηθικὸς Τρίπους*, Βιέννη 1797, ὅπου περιλαμβάνονται τὰ ἀκόλουθα ἔργα: Metastasio, *'Ολύμπια* (σσ. 7-116), καὶ Marmontel, *'Η Βοσκοπούλα τῶν "Αλπεων* (σσ. 119-188). Προστίθεται τὸ ἔργο τοῦ S. Gessner, *'Ο πρῶτος ναύτης* (*Der erste Schiffer*), σὲ μετάφραση τοῦ συνεργάτη τοῦ Ρήγα A. Κορωνιοῦ (σσ. 193-238). Τὸ ἔργο ἐπανεκδόθηκε συνολικὰ ὑπὸ τὸν τίτλο, *Tὰ Ὀλύμπια*, *'Οφένη* (=Βούδα) 1815, ἐνῶ εἶχε μεσολαβήσει μεμονωμένη ἔκδοση τῆς *Βοσκοπούλας τῶν "Αλπεων*, μὲ τὸν τίτλο, *La Bergère des Alpes tirée des Contes moraux de Monsieur Marmontel [...] traduite en vers en Grec actuel*, Πέστη 1811.

έραστῶν, τὸ 1790, παρέμενε ἀκόμη ζωηρή. Μὲ τὸ ἔργο του *La Bergère des Alpes* ὁ Marmontel συνέβαλε στὴν εὔρυτερη διάδοση πολλῶν ἀπὸ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα ποὺ εἶχαν ἀπασχολήσει καὶ τὸν Rousseau στὰ λογοτεχνικά του κείμενα. Ὡς αἰσθηση τῆς φύσης δὲν λειτουργοῦσε πιὰ ὡς πλαίσιο στὸ κεντρικὸ θέμα, ἀλλὰ γινόταν ἡ ἴδια μέρος τῶν κυρίαρχων συγκινήσεων. Οἱ ἀγωνίες τῆς ψυχῆς καὶ τὸ μοιραῖο ἔρωτικὸ πάθος, ποὺ κορυφωνόταν σὲ τραγώδια, συνέτριβαν τὰ αἰσιόδοξα δράματα τῆς εὔκολης ἀνθρώπινης εὐτυχίας¹⁷. Ο Ρήγας ἀναμετέδιδε ὅλο αὐτὸ τὸ πάθος στὴ διασκευὴ του. Οἱ ἐπιλογές του δείγνουν ὅτι, ὅσον ἀφορᾶ στὴν ψυχικὴ προδιάθεση καὶ στὴν ἡθικὴ ἴδιοσυγκρασία, βρισκόταν πολὺ κοντὰ στὸν κόσμο τοῦ Jean Jacques Rousseau. Τὸ πρωταρχικὸ πολιτικὸ κίνητρο τῆς διασκευῆς, ὡστόσο, γινόταν καταφανὲς στὸ εἰσαγωγικὸ ἔγκωμι τοῦ Ρήγα γιὰ τὸν πολέτη Marmontel, «περίφημον τοῦ παρόντος αἰῶνος φιλόσοφον» καὶ μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας, ὁ δποῖος, ὅταν ἔγινε «μέλος τῆς τῶν γερόντων βουλῆς» τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, διεκήρυξε ὅτι «ὅ ἵερὸς τῆς

17. Πρβλ. Michelle Buchanan, «Marmontel: Un auteur à succès de XVIIIe siècle», *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century*, τόμ. LV (1967), σσ. 321-331. Γιὰ τὸ γενικότερο πολιτισμικὸ ὑπόβαθρο τῶν νέων ἰδεῶν καὶ συναισθημάτων, βλ. τὴ μνημειώδη μελέτη τοῦ Robert Mauzi, *L'idée du bonheur au XVIIIe siècle*, Παρίσι 1960, ἰδιαίτερα σσ. 458-481. Γιὰ τὴν πνευματικὴ σχέση τοῦ Ρήγα μὲ τὸ ἔργο τοῦ Marmontel βλ. Λ. Βρανούσης, «Ρήγας καὶ Marmontel», *'Ελληνογαλλικά. Αφιέρωμα στὸν Roger Milliet*, Αθήνα 1990, σσ. 121-157.

πατρίδος ἔρως ἐμφωλεύει εἰς τὴν καρδίαν, καὶ ἡ καρδία δὲν γηράσκει ποτέ»¹⁸.

Στὸ βουκολικὸ δράμα τοῦ Metastasio οἱ ἵδιες συγκινήσεις τῶν βασανισμένων νεαρῶν ἔραστῶν ἀποτελοῦν τὸ κίνητρο τῆς δράσης, ἀλλὰ τὸ σκηνικὸ τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν συναισθημάτων ἔχει μετατοπιστεῖ ἀπὸ τὸ ἀλπικὸ τοπίο στὸ περιβάλλον τοῦ αλασικοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Τὸ συγκινησιακὸ θέμα ἐνισχυόταν ἀπὸ τὸν συμβολισμὸ τῶν πανελλήνιων δεσμῶν, ὅπως αὐτοὶ ἐκφράζονταν στοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες¹⁹. Ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ ἀρετὴ τῶν πρωταγωνιστῶν, ἐκπεφρασμένη δραματικὰ μὲ τὴν πρόθυμη αὐτοθυσία στὸ ὄνομα τῆς εὐγενικῆς φιλίας, ἔφερναν στὸ προσκήνιο τὴν ἡρωικὴν ἡθικὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τοὺς δποίους ὁνειρεύονταν νὰ μιμηθοῦν οἱ νεότεροί τους ἀπόγονοι. Ὁ πόθος γιὰ ἐλεύθερη συναισθηματικὴ ἔκφραση προσέδιδε ἐνιαῖο συγκινησιακὸ περιεχόμενο στὶς λογοτεχνικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ Ρήγα καὶ τὶς ἐνσωμάτωνε στὸ εὔρυτερο πατριωτικὸ πρόγραμμα, ποὺ ἀπέβλεπε στὴν ἀναβίωση τῆς ἑλληνικῆς ἀρετῆς.

Ο κόσμος τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ πολιτισμικὴ καὶ ἡθικὴ του λάμψη ἀναβίωναν μὲ ἀμεσότητα στὴν ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Abbé Barthélemy, Πε-

18. Ρήγας, *Ἡθικὸς Τρόπους*, σ. 118.

19. Στὸ ἴδιο, σσ. 3-4: εἰσαγωγικὲς ἐπεξηγηματικὲς σημειώσεις γιὰ τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες. Γιὰ χρήσιμες πληροφορίες καὶ ἀποσαφηνίσεις βλ. Βάλτερ Πούχνερ, «Ο Ρήγας καὶ τὸ θέατρο», *Ιστορικὰ νεοελληνικοῦ θεάτρου*. *Ἐξι μελετήματα*, Αθήνα 1984, σσ. 111-119.

ριήγησις τοῦ νέου 'Αναχάρσιδος εἰς τὴν Ἑλλάδα (*Voyage du Jeune Anacharsis en Grèce*)²⁰. Ἡ μετάφραση τοῦ πολύτομου αὐτοῦ ἔργου ἀποτελοῦσε φιλόδοξο ἐκδοτικὸ ἐγχείρημα τῶν Ἑλλήνων ἐκδοτῶν τῆς Βιέννης ἀδελφῶν Πούλιου, οἱ ὅποιοι, λίγα χρόνια πρίν, καὶ συγκεκριμένα κατὰ τὴν περίοδο 1791-1797, εἶχαν ἐγκαινιάσει τὴν ἑλληνικὴ δημοσιογραφία μὲ τὴν ἐκδοση τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ περιοδικοῦ ἐντύπου, τῆς 'Ἐφημερίδος'²¹. Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ μετέφερε κατὰ μέγα μέρος πολιτικὲς πληροφορίες καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις, ποὺ ἀνταποκρίνονταν στὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ κατὰ τὴν ταραχώδη δεκαετία τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐπανάστασης. Τὸ νέο ἐκδοτικὸ πρόγραμμα ποὺ ἀνέλαβαν νὰ διεκπεραιώσουν στὴν περίοδο 1796-1797 συνδέεται μὲ τὴν ἀφύπνιση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸν κλασικὸ πολιτισμὸ καὶ τὸ ἑλληνικὸ παρελθόν, ποὺ ἀχολούθησε τὴν ἀνακάλυψη τῶν ἴστορικῶν καὶ ἔθνικῶν

20. Πρβλ. Peter Gay, *The Enlightenment: An Interpretation*, τόμ. A', *The Rise of Modern Paganism*, Νέα Υόρκη 1966, σ. 84. Γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες σχετικὰ μὲ τὴ σημασίᾳ τοῦ ἔργου, βλ. Emile Egger, *L'hellenisme en France*, Παρίσι 1869, τόμ. B', σσ. 294-300, καὶ Maurice Badolle, *L'Abbé Jean-Jacques Barthélémy (1716-1795) et l'hellenisme en France dans la seconde moitié du XVIIIe siècle*, Παρίσι (χ.χ.), σσ. 227-331.

21. Βλ. Γ. Λάζιος, 'Ο ἑλληνικὸς Τύπος τῆς Βιέννης ἀπὸ τοῦ 1784 μέχρι τοῦ 1821', Αθήνα 1961, σσ. 26-71, μὲ χρήσιμες βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις, καὶ τοῦ Ιδίου, «Οἱ Ἀδελφοὶ Πούλιου, ὁ Γεώργιος Θεοχάρης καὶ ἄλλοι σύντροφοι τοῦ Ρήγα», *Δελτίον τῆς 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας τῆς 'Ἑλλάδος*, τόμ. IB' (1957-1958), σσ. 202-270. Βλ. ἐπίσης 'Ἐφημερίδ. Βιέννη 1791-1797, φωτοτυπικὴ ἐπανέκδοση', ἐπιμ. Λ. Βρανούσης, Αθήνα 1995, τόμ. 1, σσ. 44*-129*.

δεσμῶν τῶν νεότερων Ἑλλήνων μὲ τὸν ἀρχαῖο ἔλληνι-
σμό, μέσα ἀπὸ τὴν ἴστοριογραφία τοῦ Διαφωτισμοῦ²².
Ο Κοζανίτης ἱατροφιλόσοφος Γεώργιος Σακελλάριος,
στὸν ὅποιο ἀνῆκε ἡ πρωτοβουλία τῆς μετάφρασης,
εἶχε δημοσιεύσει ἥδη τὸ ἔργο *Ἀρχαιολογία Συνοπτι-
κὴ τῶν Ἑλλήνων* τὸν προηγούμενο χρόνο²³. Προλογί-
ζοντας τὸν πρῶτο τόμο τοῦ ἔργου *Περιήγησις τοῦ νέου
Ἀναχάρσιδος*, ὁ μεταφραστὴς δήλωνε τοὺς στόχους τῆς
ἔλληνικῆς ἔκδοσης καὶ ἐξέφραζε τὴ φιλοδοξία του νὰ
προσφέρει στοὺς νεότερους "Ἑλληνες μιὰ ζωντανὴ ἀνθο-
λογία τῆς ἴστορίας τῶν ἐπιφανῶν τους προγόνων. Σύμ-
φωνα μὲ τὸν μεταφραστή, τὸ βιβλίο στὸ πρωτότυπο ἥ-
ταν γνωστὸ στοὺς "Ἑλληνες ἀπὸ χρόνια, καὶ πολλοὶ ἥ-
ταν ἐκεῖνοι ποὺ «ἐδρόσιζον τὸ βιβλίον μὲ δάκρυα, βλέ-
ποντες ἐν αὐτῷ ζωηροτάτως ἐκτεθειμένας τὰς πρά-
ξεις καὶ τὴν εἰκόνα τῶν λαμπρῶν προγόνων μας». Πολλοί,
πιὸ στοχαστικοὶ ὅσον ἀφορᾶ στὸ μέλλον "Ἑλ-
ληνες ἀναγνῶστες, ἐπιθυμοῦσαν νὰ μεταφραστεῖ στὴ
γλώσσα τους. Ἡ ἐπιθυμία τους αὐτὴ συνέπιπτε μὲ
τὶς ἐπιδιώξεις τῶν πολιτισμένων εὐρωπαϊκῶν ἔθνῶν,
ποὺ ἐπιζητοῦσαν, μέσω τῆς μελέτης τῆς ἀρχαίας ἔλλη-
νικῆς ἴστορίας, νὰ διδαχθοῦν τὶς ἀρετὲς τῶν ἀρχαίων
Ἑλλήνων.

22. Βλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός. Οἱ πολι-
τικὲς καὶ κοινωνικὲς ἰδέες*, Ἀθῆνα 1996, σσ. 83-114.

23. Γεώργιος Κ. Σακελλάριος, *Ἀρχαιολογία Συνοπτικὴ τῶν Ἑλλή-
νων*, Βιέννη 1796. Πρβλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικὸς Διαφωτι-
τισμός*, σσ. 100-101.

Σύμφωνα μὲ τὸν Μακεδόνα μεταφραστή, «τὰ ἥδη ἀκμάζοντα τῆς Εὐρώπης γένη, προβαίνοντα καθ' ἐκάστην εἰς ἀνώτερον τῆς τελειότητος βαθμὸν τόσον κατὰ τὰς μαθήσεις, ὅσον καὶ κατὰ τὴν πολιτικὴν διαγωγὴν, ἔχουσι πάντοτε πρὸ διφθαλμῶν ὡς πρωτότυπα τοὺς λαμπροὺς ἐκείνους τῆς εὐκλεοῦς Ἑλλάδος ἄνδρας, οἵτινες ἔφερον εἰς φῶς τὰς πρώτας ἀρχὰς ὅλων τῶν καθηκόντων, ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα διὰ νὰ ὑψώσωσι τὸν νοῦν εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἀληθείας, ἐξ τῆς ἐκπηγάζουν ὅλα τὰ καλὰ τῆς πολιτικῆς ζωῆς, ὅλαι αἱ γλυκύτητες τοῦ κοινωνικοῦ πολιτεύματος, ἐνὶ λόγῳ, ὅλα ἐκεῖνα ὃποὺ καθιδηγοῦσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἀληθῆ εὔδαιμονίαν». Αὐτὲς ἦταν οἱ φιλοδοξίες τοῦ ἐκδοτικοῦ προγράμματος. Τὴν κοινωφελὴ προσπάθεια τοῦ Γεωργίου Σακελλαρίου συνέδραμαν καὶ ἄλλοι γλωσσομαθεῖς "Ἐλληνες, ποὺ ἐνδιαφέρονται νὰ ἐργασθοῦν γιὰ τὸν φωτισμὸ τοῦ ἔθνους τους καὶ τὴν ἀναβίωση τῶν προγονικῶν ἀρετῶν²⁴. "Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν ὁ Ρήγας, ποὺ ἐπιμελήθηκε τὸν τέταρτο τόμο, ὅπου περιλαμβανόταν καὶ ἡ μετάφραση τοῦ κεφαλαίου γιὰ τὸ ταξίδι τοῦ Ἀνάχαρσι στὴ γενέθλια γῆ τῆς Θεσσαλίας²⁵.

'Απὸ τὴν νέα μεταφραστικὴ ἐπιλογὴ τοῦ Ρήγα πρό-

24. Abbé Barthélémy, *Περιήγησις τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος εἰς τὴν Ἑλλάδα, τόμ. Α'*, μτφρ. Γ. Σακελλαρίου, Βιέννη 1797, πρόλογος τοῦ μεταφραστῆ, σσ. ζ'-ιβ'.

25. Νέος Ἀνάχαρσις, τόμ. Δ', Βιέννη 1797, μτφρ. Γ. Βεντότη καὶ - Ρήγα Βελεστινλῆ (κεφάλαια 35-39, σσ. 99-348).

Αὐτῶν είνας ὡς οὐρανοῖς πάντεσσιν φέρεται
Μῆτις δὲ ἐν δέλτοις τοῦ μετίουσι μονάδα.

τὸν Ρήγαν Βελεστινλῆ καὶ τοῦτο.

«Ἐκ τῶν τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ καὶ τοῦτο.»
Κτητορικὸ σημείωμα τοῦ Ρήγα στὸ βιβλίο τοῦ Δ. Δάρβαρη,
‘Αληθής Οδός Εύδαιμονίας, Βιέννη 1796.
Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, Αθήνα.

βαλλε ἀνάγλυφη ἡ ἡθικὴ φυσιογνωμία ἐνὸς φωτισμένου διανοουμένου. Ἡ βαθιά του ἀγάπη γιὰ τὸ χωριό του, τὸ Βελεστίνο τῆς Μαγνησίας, τὸ ὅποιο εἶχε ὑποχρεωθεῖ νὰ ἐγκαταλείψει ἐξαιτίας τῆς τουρκικῆς τυραννίας (εἶναι χαρακτηριστικὸ δτὶ μνημονεύει τὸ χωριό του ἀκόμη καὶ σὲ μιὰ ὑποσημείωση στὸ ἔργο *Φυσικῆς Ἀπάνθισμα²⁶*), ἥταν ἡ πηγὴ ἀπ' ὅπου ἀντλοῦσε τὸν ἔνθερμο πατριωτισμό του. Μὲ τὴ συναισθηματικὴ στράτευση συνυπῆρχε καὶ μιὰ διανοητικὴ προτίμηση. Ἐπιλέγοντας νὰ ἐπενδύσει τὴν προσωπική του ἐργασία σὲ κείμενο ποὺ ἀφοροῦσε μιὰ περιοχὴ μὲ τὴν ὁποία ἥταν ἐξοικειωμένος, εἶχε κάθε λόγο νὰ πιστεύει δτὶ θὰ τὸ ἀπέδιδε ἀκριβέστερα καὶ θὰ τὸ ἐνημέρωνε σύμφωνα μὲ τὶς ἐμπειρικὲς προδιαγραφὲς τῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης, ποὺ εἶχε διατυπώσει καὶ ὁ δάσκαλός του Ἰώσηπος Μοισιόδαξ. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἔκανε στὴ μετάφρασή του. Στὸ κείμενο τοῦ «Ἀββᾶ Βαρθολομαίου» προσέθεσε ἀρκετὲς παρατηρήσεις καὶ ὑποσημειώσεις, οἱ ὁποῖες ἐπανόρθωναν ἀβλεψίες καὶ ἐλλείψεις τοῦ πρωτοτύπου. Μὲ αὐτὲς τὶς διορθώσεις ὁ Ρήγας ἐπιζητοῦσε νὰ ἀναδείξει τὴ συνέχεια μεταξὺ τῆς

26. Ρήγας, *Φυσικῆς Ἀπάνθισμα*, σ. 106. Πρβλ. καὶ τὶς ιδιόχειρες σημειώσεις τοῦ Ρήγα στὸ περιθώριο τοῦ προσωπικοῦ του ἀντιτύπου τοῦ ἔργου τοῦ N. Δάρβαρη, *Ἀληθῆς Ὅδος Εύδαιμονίας* (Βιένη 1796), σ. 214: δίπλα στὸ δνομα τοῦ "Αδμητου, στὸ Εύρετήριο, ὁ Ρήγας ἔγραφε: «Ο"Αδμητος ἥτον ἔνας ἐκ τῶν Ἀργοναύτων Βασιλεὺς τοῦ Βελεστίνου. Τὸ λέγει Ἀπολλάνιος ὁ ὁρόδιος εἰς τὰ Ἀργοναυτικά». Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ δείχνει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ρήγα γιὰ τὸ ἀρχαῖο ἐλληνικὸ παρελθόν τοῦ χωριοῦ του. Τὸ βιβλίο τώρα ἀνήκει στὴ Συλλογὴ Σπανίων Βιβλίων καὶ Χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

ἀρχαίας καὶ τῆς νεότερης ἴστορίας τῆς ἐξεταζόμενης περιοχῆς. "Οπως οἱ δύο συμπατριῶτες του, οἱ Θεσσαλοὶ γεωγράφοι Γρηγόριος Κωνσταντᾶς καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδης, στὸ ἔργο τους *Γεωγραφία Νεωτερική*, λίγα χρόνια προηγουμένως, ὁ Ρήγας ἔδειχνε μεγάλη εὐαισθησία γιὰ τὴ φυσικὴ ὁμορφιὰ τῶν γνώριμων κι ἀγαπητῶν του τοπίων, καθὼς καὶ γιὰ τὶς ἀρχαιότητες ποὺ θύμιζαν στὸν σύγχρονο ἐπισκέπτη τὴν κλασικὴ κληρονομιὰ τῆς χώρας. Ἡ *Νεωτερικὴ Γεωγραφία* περιλαμβανόταν στὶς πηγὲς ὅπου εἶχε ἀνατρέξει γιὰ νὰ ἐκσυγχρονίσει τὸ κείμενο τοῦ Abbé Barthélemy καὶ νὰ τὸ προσαρμόσει στὰ Ἑλληνικὰ δεδομένα²⁷. Ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τῶν φίλων του Κωνσταντᾶ καὶ Φιλιππίδη, ἔκανε ἐπανειλημμένως νύξεις γιὰ τὰ σύγχρονα προβλήματα. Σημείωνε ὅτι οἱ ἀρχαῖοι χοροὶ ποὺ ἀνέφερε ὁ Barthélemy ἔξακολουθοῦσαν νὰ χορεύονται στοὺς νεότερους χρόνους, ἀλλὰ τὰ ἀρχαιοελληνικά τους ὄνόματα εἶχαν χαθεῖ: «'Αφ' οὐ ἔχάσαμεν τὸ πᾶν συνεχάθησαν καὶ τὰ ὄνόματα τῶν χορῶν»²⁸. Ἐμποτισμένος μὲ αὐτὸ τὸ αἴσθημα τῆς ἀπώλειας καὶ τῆς παρακμῆς, στάθηκε λίγο γιὰ νὰ στοχαστεῖ τὴν ἴστορία τῆς ἴδιαίτερης πατρίδας του, τοῦ Βελεστίνου, τὸ ὅποιο σὲ ἐνδοξότερους καὶ εὔτυχέστερους καιροὺς ἦταν γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα Φεραὶ καὶ ὑπῆρξε βασίλειο τοῦ Ἰάσονα. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ρήγα εἶχε

27. Νέος Ἀνάχαρσις, τόμ. Δ', σ. 141-142, 148.

28. Στὸ ἴδιο, σ. 125.

γίνει τόπος στεναγμῶν, ὅπου «οἱ συγνοί, ἀδικοὶ φόνοι κατὰ τῶν χριστιανῶν [...], ἥθελον ἐρημώσει ἐξ ὀλοκλήρου αὐτὴν τὴν πόλιν, ἂν αἱ φυσικαὶ χάριτές της δὲν ἥθελον τοὺς ἀναγκάζη νὰ ὑπομένουν ὅλα, διὰ νὰ ἀφήσωσι κᾶν τὰ κόκκαλά των ἐκεῖ ὅπού ἐτάφησαν καὶ οἱ προπάτορές των»²⁹.

Τὸ δημοφιλὲς βιβλίο τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κλασικισμοῦ, στὴν ἑλληνικὴ του ἔκδοση, μεταβλήθηκε σὲ πατριωτικὴ κατήχηση. Τὸ ἴδιο τὸ κείμενο, τὸ ὅποιο ὑμνοῦσε τὴν ἑλληνικὴ ἐλευθερία, ἥταν τυπωμένο μὲ τρόπο ποὺ ἔκανε ὄλοφάνερα τὰ συμβολικὰ μηνύματά του. Παντοῦ ὅπου ὁ νεαρὸς Ἀνάχαρσις κατὰ τὴν περιήγησή του ἐπισήμαινε τὴν ἀφοσίωση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων στὴν πατρίδα τους, τὸν ζῆλο τους γιὰ τὴν ἐλευθερία, τὴν ἀνδρεία τους καὶ τοὺς πατριωτικούς τους ἀγῶνες, ἡ ἑλληνικὴ ἔκδοση χρησιμοποιεῖ ἐντονότερα τυπογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ ἀποτυπώσει τὴν ἔμφαση στὸ πνεῦμα τοῦ ἀναγνώστη μὲ τὸν πιὸ ἀποτελεσματικὸ τρόπο³⁰. Ἡ ταύτιση τοῦ κλασικισμοῦ μὲ τὴν ὑπόθεση τῆς ἐλευθερίας ἥταν πλέον πλήρης. Ἡ ἰδέα τῆς κλασικῆς Ἑλλάδας ἥταν χαραγμένη στὸ λάβαρο τῆς ἐπανάστασης καὶ ὁ δημοκρατικὸς πολιτικὸς προβληματισμὸς ἀνάβλυζε ἀπὸ τὴν ἀναστροφὴ μὲ τὸν κλασικὸ πολιτισμό. Στὶς δώδεκα πόλεις τῆς ἀρχαίας Ἀχαΐας ὁ Ἀνάχαρσις εἶδε νὰ λειτουργεῖ ἐναὶ ὑποδειγματικὸ

29. Στὸ ἴδιο, σ. 133.

30. Στὸ ἴδιο, σσ. 181, 297, 347. Πρβλ. σσ. 84, 97-98, στὸ πρῶτο τμῆμα τοῦ βιβλίου που μετέφρασε δ Γ. Βεντότης.

δημοκρατικὸ σύστημα πολιτικῆς διοίκησης, ποὺ τὸ καθιστοῦσαν δυνατὸ οἱ Ἰδιάζουσες φυσικὲς συνθῆκες τῆς περιοχῆς, ἡ ὅποια ἦταν φτωχή, χωρὶς ἐμπόριο καὶ βιοτεχνία, καὶ γι' αὐτὸ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τοὺς συνακόλουθους κινδύνους τῆς χλιδῆς καὶ τῆς διαφθορᾶς. Κατὰ συνέπεια, οἱ πολίτες μποροῦσαν νὰ ἀπολαμβάνουν εἰρηνικὰ τὴν ἴσοτητα καὶ τὴν ἐλευθερία ποὺ τοὺς ἔξασφάλιζε ἡ σοφὴ νομοθεσία. "Οπως εἶχε παρατηρήσει καὶ ὁ Πολύβιος, ἡ πολιτικὴ ἀρμονία καὶ ἡ κοινωνικὴ γαλήνη ἔξασφαλίζονται μὲ τὴν ἀπουσία ἀνατρεπτικῶν πνευμάτων ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν πολιτῶν, μὲ τὴν ἀδιαφορία γιὰ ἔξωτερικὲς κατακτήσεις καὶ μὲ τὴν ἀποφυγὴ ἐπαφῶν μὲ διεφθαρμένα ἔθνη. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀχαΐας δὲν κατέφευγαν ποτὲ σὲ ψεύδη ἢ συνωμοσίες, οὔτε κὰν σὲ βάρος τῶν ἔχθρῶν τους, ἐνῶ ἡ θεσμικὴ ὅμοιογένεια μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς συμπολιτείας ἔξασφάλιζε τὴν ἴσονομία, τὴν ὅποια ἀπολάμβαναν ὅλες οἱ τάξεις τῶν πολιτῶν. Ἡ ἄψογη λειτουργία τῆς δημόσιας ζωῆς ἐρχόταν σὲ ἔντονη ἀντίθεση μὲ τὴ διαφθορὰ ποὺ βασίλευε στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς νότιας Ἰταλίας, οἱ ὅποιες κατατρύγονται ἀπὸ τὴ διχόνοια³¹.

Τὰ σύμβολα τοῦ ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ, τὰ ὅποια ἡ περιήγηση τοῦ Ἀνάχαρσι εἶχε ἐγχαράξει στὴ συνείδηση τῶν νεότερων Ἐλλήνων, ἀποτυπώθηκαν στοὺς μνημειώδεις γάρτες τῆς Νοτιοανατολικῆς

31. Στὸ ἴδιο, σσ. 246-247.

Χάρτης τῆς Ἑλλάδος [...] παρὰ τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ Θετταλοῦ
χάρων τῶν Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων 1797. Προμετωπίδα.
Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, Ἀθῆνα.

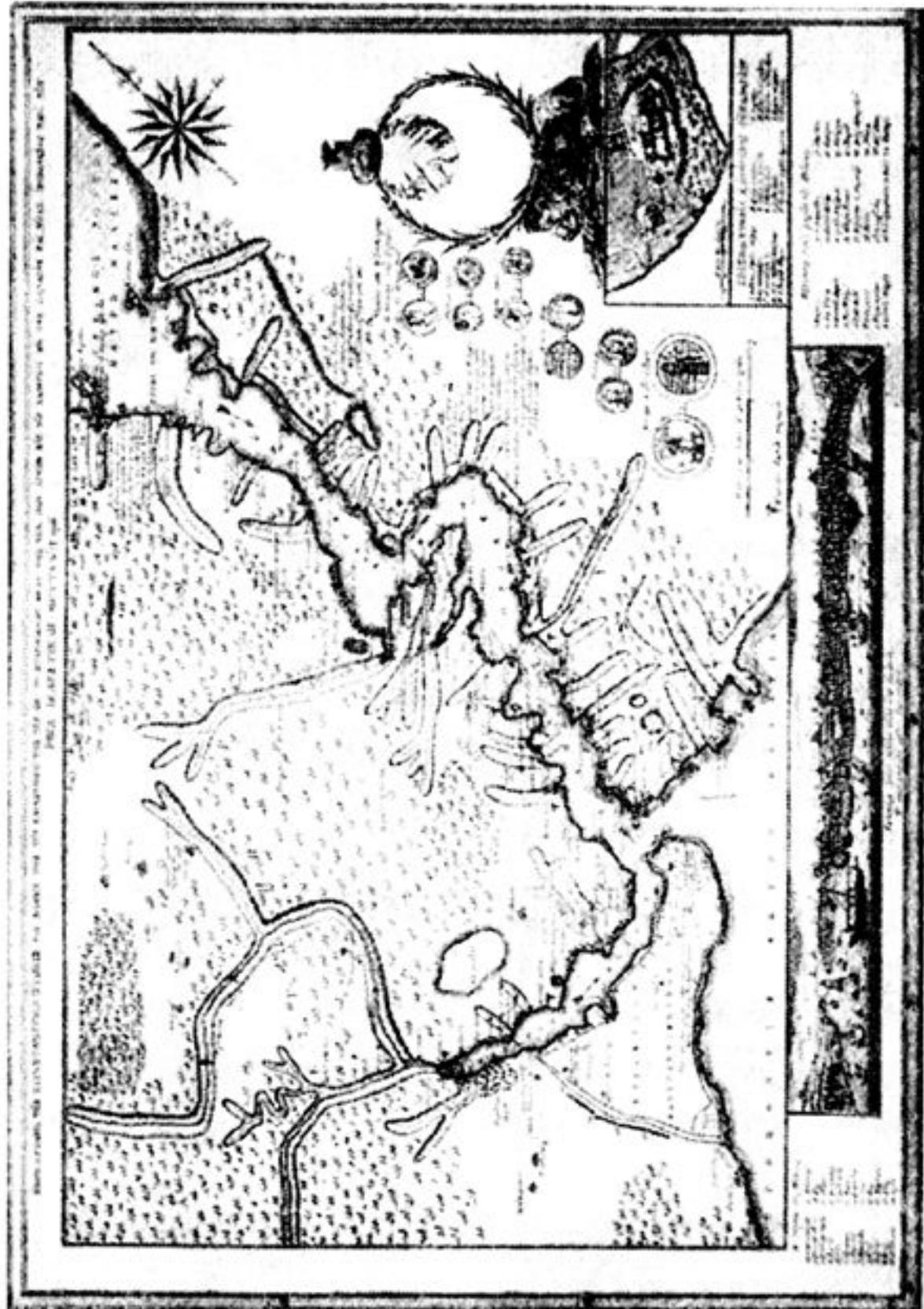
Εύρωπης πού σχεδίασε και δημοσίευσε ὁ Ρήγας τὴν ἔδια ἐποχή. Τὸ ἐκδοτικὸ πρόγραμμα τοῦ 1797 περιλάμβανε τὴν Χάρτα τῆς Ἑλλάδος, τυπωμένη σὲ δώδεκα φύλλα, ἡ ὅποια ἀπεικόνιζε διάσκληρη τὴν περιοχὴν νότια τοῦ Δούναβη, τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου και τὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας³². Ὁ ἱστορικὸς αὐτὸς ἄτλας συνιστοῦσε ἐνα ἐγκυκλοπαιδικὸ πανόραμα τοῦ ἑλληνικοῦ κλέους, καταγράφοντας τόσο μιὰν ἀντίληψη γιὰ τὸ ἑλληνικὸ παρελθόν, ὅσο και ἐνα ὄραμα γιὰ τὸ ἑλληνικὸ μέλλον. Ἡ ἀντίληψη γιὰ τὸ παρελθόν ἔδινε ἔμφαση στὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ἀπεικονίζοντας τὴν πλατιά του ἐξάπλωση στὴν «Ἐλληνικὴ Ἀνατολή», τὶς νίκες του ἐπὶ τῶν βαρβάρων, και ἴδιαί-

32. Οἱ χάρτες τοῦ Ρήγα ἀνατυπώνονται μὲ ὅλες τους τὶς λεπτομέρειες στὴν ἔκδοση τῶν Ἀπάντων του: "Ἀπαντα Νεοελλήνων Κλασικῶν: Ρήγας Βελεστινῆς - Φεραίος, ἐπιμ. Λ. Ι. Βρανούσης, Ἀθήνα (χ.χ.), τόμ. Β', σσ. 569-664 (στὸ ἔξιτο Τὰ ἔργα τοῦ Ρήγα). Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Χάρτα τῆς Ἑλλάδος ὁ Ρήγας δημοσίευσε χάρτες τῶν ἡγεμονιῶν τῆς Βλαχίας και τῆς Μολδαβίας, ὅλους στὴ Βιέννη, τὸ 1797· γιὰ λεπτομέρειες, βλ. Γ. Λάιος, «Οἱ χάρτες τοῦ Ρήγα», Δελτίον τῆς Ἰστορικῆς και Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. ΙΔ' (1960), σσ. 231-312. Γιὰ τὸ χάρτη τῆς Βλαχίας ειδικότερα βλ. τὶς μελέτες τῆς "Αννας Ἀβραμέα, «Ἡ Νέα Χάρτα τῆς Βλαχίας τοῦ Ρήγα και ἡ αὐτόγραφος ἐπεξεργασία της. Σχόλιον Δ. Ζακυθηνοῦ», Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 53 (1978), σσ. 375-407 και τῆς ίδιας, «Τὰ τοπωνύμια τῆς Βλαχίας στὸν χειρόγραφο χάρτη τοῦ Ρήγα», Ὁ Ἑρανιστής, τόμ. 19 (1981), σσ. 100-119. Ἡ παλαιότερη μελέτη τοῦ A. Ubicini, «La Grande Carte de la Grèce par Rhigas», *Revue de Géographie*, τόμ. VIII ('Απρίλιος 1881), σσ. 241-259 και τόμ. IX ('Ιούλιος-Δεκέμβριος 1881), σσ. 9-25, παρὰ τὸν τίτλο της, εἶναι ἀπλῶς γενικὴ βιογραφικὴ σκιαγραφία τοῦ Ρήγα και ὅχι σοβαρὴ χαρτογραφικὴ μελέτη. Ἡ ἀπήχηση τοῦ χαρτογραφικοῦ ἔργου τοῦ Ρήγα μεταξὺ τῶν συγχρόνων του διαφαίνεται στὴ μαρτυρία τοῦ J. C. von Engel, *Geschichte des Urgarischen Reiches und seiner Nebenländer*, Χάλλη 1797, τόμ. Α', σ. 473.

τερα τὸ ἔπος τῶν Περσικῶν πολέμων. Ἡ προγονικὴ δόξα προβαλλόταν μὲ καταλόγους μεγάλων ἀνδρῶν, μὲ χρονολογίες ἡρωικῶν μαχῶν, καθὼς καὶ μὲ τὴν παράθεση ἀρχαίων ἐπιγραμμάτων καὶ ἑκατὸν ἑξήντα ἀρχαίων ἐλληνικῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια ἦταν διάσπαρτα στὸ χάρτη «πρὸς ἀμυντάνιον ἴδεαν τῆς ἀρχαιολογίας». Ἐννέα ἔνθετες ἐπιπεδογραφίες γνωστῶν ἀρχαίων πόλεων καὶ τοποθεσιῶν εἰκονογραφοῦσαν τὴν Χάρτα, «συντείνουσαι εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος»³³. Αὐτὸς ἦταν καὶ ὁ πραγματικὸς σκοπὸς τῆς ἔκδοσης τῆς Χάρτας: νὰ προσφέρει ἔνα ἐποπτικὸ βοήθημα γιὰ τὴν ἐμπέδωση τῶν διδαγμάτων τοῦ Ἀνάχαρσι καὶ τοῦ πατριωτικοῦ φρονηματισμοῦ ποὺ πήγαζε ἀπὸ αὐτά.

Ἡ ἀντίληψη γιὰ τὸ παρὸν ξεπηδοῦσε ἀπὸ μιὰ θλιβερὴ ὑπενθύμιση, στὸ πρῶτο φύλλο τῆς Χάρτας, τὸ ὅποιο εἰκονογραφοῦσαν ἡ ἐπιπεδογραφία τῆς Κωνσταντινούπολης καθὼς καὶ μιὰ πανοραμικὴ σύγχρονη ἀποψη τῆς «βασιλίδος τοῦ Βοσπόρου». Πάνω ἀπὸ τὴν ἀποτύπωση τῆς σφραγίδας τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, τοῦ τελευταίου Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα, ἀναγραφόταν μιὰ ἀπλὴ φράση: «... καὶ ἐδου-

33. Χάρτα τῆς Ἑλλάδος (Βιένη 1797), φ. 4 (προμετωπίδα). Βλ. Βρανούσης, ἐπιμ., *Tὰ ἔργα τοῦ Ρήγα, τόμ. Β'*, σσ. 572-573, 592. Οἱ «ἐπιπεδογραφίες», ποὺ ἀποτελοῦν μεγάλου ἐνδιαφέροντος ιστορικούς χάρτες, παρουσιάζουν τὴν Κωνσταντινούπολη, τὸ «πέρασμα τῶν Θερμοπύλων», τὴ Σπάρτη, «τὰ περὶ τὰς Ἀθήνας», τὴν «Φέραν ἢ Βελεστίνον», τὶς τοπογραφίες τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμίνας, τὴν Ὁλυμπία καὶ τοὺς Δελφούς.

“Επιτεδογραφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως [...] παρὰ τοῦ Πήγα Βελεστινῆ Θετταλοῦ 1796.
‘Εγράψαθη παρὰ τοῦ Φρανσουά Μῆλισρ ἐν Βιένη.»

λώθημεν...» Τὸ μοναδικὸ σχόλιο ποὺ συνόδευε τὴν ἀποψη τῆς Κωνσταντινούπολης ἦταν ἔνα ἐπίγραμμα συντεταγμένο ἀπὸ τὸν Ρήγα σὲ διηρικὴ γλώσσα, τὸ ὅποιο θρηνοῦσε τὴν πικρὴ μοίρα τῆς «Ἐπταλόφου [...] οὗδας Ἀνάσσης»³⁴. ‘Ωστόσο, αὐτὸ τὸ πικρὸ πεπρωμένο δὲν μποροῦσε νὰ γίνει ἀποδεκτὸ ὡς ἡ ὄριστικὴ κατάληξη μιᾶς ἔνδοξης πορείας. Μιὰ πιὸ ἐλπιδοφόρα ἀποψη γιὰ τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνισμοῦ φαινόταν ἥδη νὰ προβάλλει ἀπὸ δύο πηγές: πρῶτον ἀπὸ τὴν ἐγκαρδιωτικὴ συναίσθηση τῆς ἱστορικῆς συγένειας μὲ τὸν ἀρχαῖο ἑλληνισμό, ποὺ γινόταν ἐμφανὴς μὲ τὴν καταγραφὴ στοὺς χάρτες τόσο τῶν ἀρχαίων ὅσο καὶ τῶν νεότερων τοπωνυμίων κάθε περιοχῆς· δεύτερη πηγὴ ἐγκαρδίωσης συνιστοῦσαν οἱ πολλαπλασιαζόμενες ἐνδείξεις μιᾶς νέας τροπῆς στὴν ἱστορία τῶν Βαλκανίων. Οἱ δυνατότητες τῆς πολιτικῆς ἀλλαγῆς συνάγονται ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ σήψη τῆς Ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐπιβεβαιώνονται εἴτε μὲ τὴν ἐμφάνιση ἀνυπότακτων τοπαρχῶν ποὺ ἀμφισβητοῦσαν τὴν κυριαρχία τοῦ σουλτάνου, ὅπως ὁ Πασβάνογλου στὸ Βιδίνι, τὸν ὅποιο ὁ Ρήγας γνώριζε προσωπικά, εἴτε μὲ τὶς ἐπαναστατικὲς πρωτοβουλίες λαϊκῶν Βαλκανίων ἥρωών, οἱ ὅποιοι ὑπέσκαπταν τὴν ἴσχὺ τῆς αὐτοκρατορίας.

Τέλος, ἔξισου σημαντικὸ ἦταν τὸ αἰσθημα ἀδελφοσύνης ποὺ διαπίστωνε ὁ Ρήγας μεταξὺ τῶν βαλκανι-

34. Χάρτα τῆς Ἑλλάδος, φ. 1, καὶ Βρανούσης, ἐπιμ., Τὰ ἔργα τοῦ Ρήγα, τόμ. Β', σσ. 576-577, 581, 584-585.

κῶν λαῶν, ἐνα αἴσθημα ποὺ ὑπῆρξε πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ τὶς προσπάθειές του. Σημειώνοντας στὸ χάρτη ἐνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἵερὰ τῆς βαλκανικῆς Ὀρθοδοξίας, τὸ μοναστήρι τῆς Ρίλας, σχολίαζε ὅτι ἦταν τὸ δεύτερο σὲ σπουδαιότητα μοναστικὸ καθίδρυμα «τῶν ἀδελφῶν μας τῶν Σέρβων»³⁵. Αὐτὴ ἡ αἴσθηση τῆς παμβαλκανικῆς ἀδελφοσύνης πιθανότατα ἐνσταλάχτηκε στὴν ψυχὴ του χάρη στὸ θαυμαστὸ παράδειγμα τοῦ δασκάλου του Ἰώσηπου Μοισιόδακα, πού, ἀν καὶ εἶχε γεννηθεῖ στὴ βαλκανικὴ ἐνδοχώρα, ἔγινε στὴ συνέχεια — χάρη στὴν παιδεία του — ζηλωτὴς τῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης τῆς Ἑλλάδας. Ο θαυμασμὸς καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Ρήγα γιὰ τὸν δάσκαλό του τὸν ὁδηγησαν νὰ περιλάβει στὴ Χάρτα του ἐνα ἀσήμαντο χωρὶὸ τῆς Δοβρουτσᾶς, τὴν Τσερναβόδα, στὴ νότια ὅχθη τοῦ Δούναβη, γιὰ τὸν μόνο λόγο ὅτι ὑπῆρξε «πατρὶς Ἰωσήπου τοῦ Μοισιόδακος»³⁶. "Ἐτσι, τὸ ὄνομα τοῦ στρατευμένου κοινωνικοῦ στοχαστῆ τοῦ Διαφωτισμοῦ ἀποτέλεσε τελικὰ τὴ μοναδικὴ μνεία νεότερου λογίου στὸν χάρτη τῶν ἑλληνικῶν ἐλπίδων.

Ο ἐπαναστατικὸς στόχος τῆς Χάρτας τῆς Ἑλλάδος πρόβαλλε ἀνάγλυφος στὴν ἀλληγορικὴ παράσταση ποὺ κοσμοῦσε τὸ ἐξώφυλλό της. Η παράσταση ἀπεικονίζει τὸν Ἡρακλῆ μὲ ὑψωμένο τὸ ρόπαλό του νὰ

35. Χάρτα τῆς Ἑλλάδος, φ. 8. Γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Ρήγα μὲ τὸν Πασβάνογλου βλ. Βρανούσης, Ρήγας, σσ. 23-24, 53-58.

36. Χάρτα τῆς Ἑλλάδος, φ. 12.

De la côte de l'Asie, le Japon, et les îles Ryukyu, au sud-est, jusqu'à l'île de Formose, et au sud, jusqu'à l'île de Chine, et à l'île de Corée, au sud-ouest.

Tutto questo non rappresenta la fortezza. Ma sarebbe di nuovo a dire che il nostro è un sistema di governo instabile, quasi privo di diritti, e che le leggi sono imposte ad un solo gruppo, soltanto un po' più forte, e i governanti hanno diritti come tranne gli altri. Non solo il presidente può "decidere" un ammesso le leggi che si deve approvare, ma anche gli "amministratori" hanno diritti

Любимые птицы - это те, чьи звуки напоминают о природе и ее величии. Аисты, чье громкое и пронзительное крики напоминают о силе и мощи природы, являются символами мудрости и долголетия. Соловьи, чьи песни напоминают о красоте и изяществе природы, являются символами любви и гармонии. Птицы-певцы, чьи песни напоминают о весне и новой жизни, являются символами надежды и оптимизма.

*Fig. 10. A male of *Papa Pachyceratites* from the
Upper Cretaceous of California.*

Alors il n'a pas été en mesure de faire le plan qui devait lui appartenir au niveau de l'ordre et de l'ordre et de la discipline. Il a donc été obligé de renoncer à ce qu'il avait dans sa tête et de se contenter d'un plan qui n'a pas pu être mis en œuvre.

200 new gas holders to date;

Χαλκογραφία του Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔργο του Franz Müller, «Ἐξεδόθη παρὰ τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ Θετταλοῦ, γάριν τῶν Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων, 1797». Εθνικό Ιστορικό Μουσεῖο, Αθήνα.

κυνηγᾶ μιὰν ἔφιππη Ἀμαζόνα. Στὸ ἑρμηνευτικό του ὑπόμνημα ὁ Ρήγας σημείωνε ὅτι τὸ ρόπαλο τοῦ Ἡρακλέους συμβόλιζε τὴν ἐλληνικὴ ἀνδρεία, σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸν διπλὸν πέλεκυ τῆς Ἀμαζόνας, ποὺ παρίστανε τὴν ἀσιατικὴν ἴσχυ³⁷. Ἡ ἵδια ὑπόμνηση τῆς νίκης τοῦ ἐλληνισμοῦ κατὰ τοῦ ἀσιατικοῦ δεσποτισμοῦ κατοπτριζόταν στὴ χαλκογραφίᾳ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τὴν ὁποίαν ὁ Ρήγας τύπωσε ἐπίσης τὸ 1797. Στὶς γωνίες τοῦ πλαισίου τῆς προσωπογραφίας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐμφανίζονται μικρότερες προσωπογραφίες τῶν τεσσάρων διαδόχων του, τοῦ Σελεύκου, τοῦ Ἀντιγόνου, τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πτολεμαίου, ἐνῶ στὶς πλευρὲς τοῦ πλαισίου τέσσερις πολυπρόσωπες σκηνὲς εἰκονίζουν κορυφαῖες στιγμὲς τῆς ἐκστρατείας του συνοδευμένες ἀπὸ λακωνικὰ ἑρμηνευτικὰ σχόλια: «Θριαμβευτικὴ εἴσοδος εἰς τὴν Βαθυλῶνα», «Φυγὴ τῶν Περσῶν εἰς τὸν Γρανικὸν ποταμόν», «Ἡττα τοῦ Δαρείου» καὶ «Φαμιλία τοῦ νικημένου βασιλέως εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἀλεξάνδρου». Τὸ μονόφυλλο, μὲ τὸν πολλαπλὸν συμβολισμό, συνδύαζε τὸ ἐλληνικὸν πατριωτικὸν μήνυμα τοῦ Ρήγα μὲ τὶς θρυλικὲς παραδόσεις ποὺ εἶχαν θρέψει τὴν λαϊκὴν φαντασία ἐπὶ αἰῶνες³⁸.

37. Στὸ ἴδιο, φ. 4. Τὸ ἑρμηνευτικὸν ὑπόμνημα στὸ φ. 3, στὸ Βρανούσης, ἐπιμ., *Tὰ ἔργα τοῦ Ρήγα, τόμ. B'*, σσ. 573-575. Πρβλ. Λουκία Δρουλικά, «Ἡ πολυσημία τῶν συμβόλων καὶ τὸ "ρόπαλον τοῦ Ἡρακλέους" τοῦ Ρήγα», *'Ο Ερανιστής*, τόμ. 21 (1997), σσ. 129-142.

38. Ἡ προσωπογραφία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀναπαράγεται μὲ κάθε λεπτομέρεια ἀπὸ τὸν Βρανούση, ἐπιμ., *Tὰ ἔργα τοῦ Ρήγα, τόμ. B'*, σσ. 667-

